

สปีโยตสาวย่านงานวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ :

พลังความคิดและภูมิปัญญา

Tracing the Research on Southern Culture : Wisdom Power and Intellect

อรามรัตน์ ต้วงชนะ | Aramrat Duangchana

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งสังเคราะห์และประเมินสถานการณ์องค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ กรณีพลังความคิดและภูมิปัญญา ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่จำแนกคือ ประวัติศาสตร์วรรณกรรมท้องถิ่น คติชนวิทยา ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และประวัติบุคคล โดยได้สำรวจเอกสารเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ และหนังสือเกี่ยวกับวัฒนธรรมภาคใต้ซึ่งเป็นงานที่ผลิตระหว่างปี พ.ศ. 2537 – 2544 จำนวน 300 เรื่อง มีงานบทความวิชาการมากที่สุด รองลงมาคือวิทยานิพนธ์และงานวิจัย ส่วนหนังสือมีจำนวนน้อยที่สุด ในส่วนของเนื้อหา งานศึกษาประวัติศาสตร์มีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือวรรณกรรมท้องถิ่น คติชนวิทยา ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และประวัติบุคคลตามลำดับ จากการสังเคราะห์พบว่า แม้ผลงานที่สะท้อนองค์ความรู้หลายชุด แต่การนำเสนอจำกัดอยู่ภายใต้การอธิบายปรากฏการณ์ การนำปัญหามาศึกษายังคงจำกัดอยู่กับการมองในวงแคบ ขาดโจทย์หรือคำถามที่จะนำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ใหม่ ขาดความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมและขาดการเชื่อมโยงกับชุมชน ผลงานส่วนใหญ่จึงปรากฏเป็นภาพนิ่ง นอกจากนี้งานดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อการพัฒนางานวิจัยที่ใช้เป็นส่วนหนึ่งของกลไกเพื่อสนับสนุนกระบวนการสร้างความรู้ นักวิจัย และระบบการวิจัยเพื่อยกระดับขีดความสามารถของสังคมและชุมชนท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ในวงจำกัด

ความสำคัญ : งานวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ พลังความคิด ภูมิปัญญา

Abstract

The synthesis and the assessment of the status of southern culture research knowledge: the case of wisdom power and intellect features the contents of history, folk literature, folklore, folk wisdom, resource and environment management, and people's biography. Nearly 300 volumes of thesis, researches, articles, and books relating to southern cultures being produced during the years 1994 to 2001 were selected and studied. The academic articles contained the highest number, followed by thesis and researches, while books contained the smallest number. In terms of the studied contents, history covers the highest number, followed by folk literature, folklore, folk wisdom, resource and environment management, and people's biography respectively. The synthesis found that though there were several sets of reflecting knowledge, the presentation method is mostly still limited under the explanation of phenomena. Bringing issues to study is limited rather under the narrow perception which lacks problems or questions to lead to the discovery of new knowledge. It is also short of relationship with culture changes as well as connection with community, therefore, most works appear as slides. Moreover, such works also produce various effects on research development used as a part of mechanism to support the process of creating knowledge, researchers, and research systems in order to elevate the capability of the society and local community that conforms to the change of society.

Keywords : Southern Culture Research, Wisdom Power, Intellect

ความนำ

การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมภาคใต้ที่ต่อเนื่องมานานหลายทศวรรษ ผ่านการเชื่อมโยงด้วยการศึกษาวิจัยและนำเสนอทั้งที่เป็นวิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย บทความ และหนังสือ นั้น มีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่งานศึกษาดังกล่าวยังอยู่ในสภาพกระจัดกระจาย อีกทั้งในเนื้อหาของงานยังมีข้อขัดแย้งและมีความเข้าใจที่แตกต่างกันอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้ เพราะยังขาดการประมวล และวิเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้เหล่านั้น จึงเป็นการยากต่อการพัฒนางานศึกษาค้นคว้าวิจัยวัฒนธรรมในอนาคต อีกทั้งยังมีการศึกษาค้นคว้าวิจัยงานบางเรื่องที่ซ้ำซ้อนกัน จึงไม่สามารถพัฒนาวิวิธวิทยาในการศึกษาให้ทันกับการนำผลมาใช้ในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งเปลี่ยนแปลงและผันแปรอย่างรวดเร็วในปัจจุบันได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรม ย่อมมีคุณค่าหรือไม่คุ้มค่างับการลงทุน เพราะไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้มีพลังต่อสังคมได้ การสังเคราะห์และประเมินสถานภาพองค์ความรู้งานศึกษาวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ครั้งนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยให้เกิดความตระหนักและเป็นลู่ทางให้มีการนำผลจากการศึกษาวิจัยไปใช้ได้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรมภาคใต้และสังคมไทยได้อย่างแน่นอน

จากการสำรวจและศึกษาเอกสารวิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัยและบทความเกี่ยวกับภาคใต้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ พบว่า กลุ่มเนื้อหาด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา ซึ่งเป็นงานที่ผลิตขึ้นในช่วง 10 ปี (พ.ศ. 2537 - 2547) ที่ผ่านมามีจำนวนได้เกือบ 300 เรื่อง เป็นงานวิทยานิพนธ์ จำนวน 80 เรื่อง รายงานการวิจัย จำนวน 20 เรื่อง บทความ จำนวน 170 เรื่อง และหนังสือจำนวน 5 เรื่อง ในบรรดางานศึกษาค้นคว้าวิจัยทั้งหมด พบว่า งานศึกษาด้านประวัติศาสตร์มีจำนวนมากที่สุด รองลงมา คือ วรรณกรรมท้องถิ่น คติชนวิทยา ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และประวัติบุคคลตามลำดับ

การสังเคราะห์งานดังกล่าวในครั้งนี้ ผู้ศึกษาเริ่มจากจำแนกกลุ่มของงานตามประเภทโดยเน้นฐานความรู้หรือเนื้อหาจากงานบรรณทัศน์ที่ศึกษามาแล้ว (ชวน เพชรแก้ว และพิทยา บุชรารัตน์. 2548) เป็นแนวทาง ภายหลังจากได้กลุ่มเนื้อหาได้คัดเลือกงานในแต่ละกลุ่มที่โดดเด่นเพื่อใช้วิเคราะห์ สำหรับการสังเคราะห์และประเมินได้ให้ความสำคัญ

กับการศึกษาความคิดที่อยู่เบื้องหลังของงานเอกสารนั้น ๆ มากกว่าการมองเทคนิควิธี กฎเกณฑ์หรือแนวคิดใดแนวคิดหนึ่ง อีกทั้งพิจารณาวิธีการเชื่อมโยงความคิดในงานกลุ่ม เดียวกันว่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร นอกจากนั้นผลงานในแต่ละกลุ่มได้ พิจารณาจุดเด่นและจุดด้อย รวมถึงหาข้อจำกัดและจุดอ่อนในงานแต่ละชิ้น เพื่อจะได้หา แนวทางแก้ไขต่อไป และในการประเมินจะไม่ยึดติดอยู่กับคุณค่าใดคุณค่าหนึ่ง แต่เน้น ความหลากหลายในการใช้วิธีการต่าง ๆ โดยพิจารณาพื้นฐานหรือบริบทของงานแต่ละชิ้น ว่ามีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นหรือสังคมนั้นว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานอะไรและดำรงอยู่ใน วัฒนธรรมนั้นได้อย่างไร อีกทั้งเป็นอยู่ในสภาพใด ทั้งนี้เพื่อการเข้าใจงานที่ประเมินได้อย่าง ลึกซึ้งอีกด้วย

ในการสังเคราะห์และประเมินวิธีวิทยาเริ่มต้นจากพิจารณาวิธีการเข้าถึงปัญหา แบบต่าง ๆ ว่าใช้วิธีการอะไร มีความชัดเจนในการใช้วิธีการดังกล่าวเพียงใด การดูความ ชัดเจน ใช้วิธีพิจารณาจากเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาเป็นประเด็นสำคัญ นอกจากนี้ยัง พิจารณาว่าวิธีวิทยาที่นำมาใช้ในงานนั้น ๆ ได้แสดงถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ต่าง ๆ อย่างไร โดยเฉพาะกระบวนทัศน์ที่ว่าด้วยความหมายทางวัฒนธรรมและทิศทางของความ เชื่อมโยงกับศาสตร์ด้านอื่น ๆ อีกทั้งยังพิจารณาว่าวิธีวิทยาที่นำไปใช้ มีความพยายามหรือ ไม่อย่างไรที่จะยกระดับการศึกษาให้หลุดออกจากแนวทางเดิม ในขั้นสุดท้ายของการ สังเคราะห์และประเมินทั้งเนื้อหาและวิธีวิทยา เมื่อได้ผลมาแล้วได้นำมาใช้พิจารณาถึง ระบบคิดและภูมิปัญญาที่ปรับเปลี่ยนในท้องถิ่นภาคใต้ด้วย

พลังความคิดและภูมิปัญญาในประวัติศาสตร์

ผลงานการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นงาน บทความ ส่วนที่เป็นงานวิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย และหนังสือมีค่อนข้างน้อย งานศึกษาที่เป็นบทความอันเนื่องมาจากการศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดีและ ชุมชนโบราณ ล้วนเป็นการรายงานจากผลงานการขุดค้นของกรมศิลปากร มีรูปแบบและ เนื้อหาในการนำเสนอเหมือน ๆ กัน คือ นำเสนอที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีและเสนอ หลักฐานที่พบอย่างละเอียด เสนอความสัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดีภายนอกอื่น ๆ สุดท้าย มีการตีความและเสนอแง่มุมทางประวัติศาสตร์ ทั้งในเชิงสันนิษฐานและข้อสรุป

ซึ่งบทความที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวัดและวังที่สำคัญในภาคใต้ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน สำหรับงานบทความที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับจังหวัดต่าง ๆ ในภาคใต้นั้นมีทั้งที่ศึกษาภาพรวมของประวัติศาสตร์ทั้งจังหวัด และที่ศึกษาโดยเน้นบางเรื่องบางยุคสมัยโดยยึดเอาพื้นที่และช่วงเวลาหนึ่งมาศึกษา ในส่วนของบทความอันเป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่มุ่งเจาะลึกในบางพื้นที่ พบว่า เป็นงานรวบรวมและเรียบเรียงจากหลักฐานข้อมูลเอกสารเก่า หลักฐานทางโบราณคดีและคำบอกเล่า โดยผู้เขียนลงพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพจริงด้วย แล้วนำข้อมูลมาใช้ประกอบคำวินิจฉัยหรือสรุปอีกทีหนึ่ง เช่น กรณีของลังกาสุกะ (จิตตนา หนูนะ. 2536) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีที่อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี แต่ก็มีได้สรุปอย่างแน่นอนว่าเมืองโบราณที่ปัตตานี คือ ลังกาสูกะ ลักษณะเช่นที่ว่านี้เหมือนกับการศึกษาเกี่ยวกับศรีวิชัยที่ไชยาที่มีได้มีข้อสรุปแต่ประการใด ในขณะที่การศึกษาเกี่ยวกับเขาขุนพนม และตามพรลิงค์ที่นครศรีธรรมราช เมืองเก่าชัยบุรีที่พัทลุง เกาะตะรุเตาที่สตูล ถ้ำกะโหลกผีที่กระบี่ และภาพเขียนตามผนังถ้ำ และเพิงผาในภาคใต้เป็นการวินิจฉัยตามหลักฐานที่มีอยู่ ซึ่งได้ข้อสรุปที่ค่อนข้างเด่นชัด

ในส่วนของการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อันเป็นภาพรวมของภาคใต้ทั้งหมด มีผลงานวิจัยอยู่ 2 เรื่อง ที่โดดเด่น คือ สายรากวัฒนธรรมภาคใต้ : ภูมิลักษณะรูปลักษณ์ และจิตลักษณ์ (อมรา ศรีสุชาติ. 2544) และท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 (สงบ ส่งเมือง. 2525) งานดังกล่าวใช้วิธีการวิจัยเอกสาร งานชิ้นแรกมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลหลักฐานโบราณคดีประวัติศาสตร์มาใช้จำลองสภาพอดีตของภาคใต้ โดยเริ่มต้นตั้งแต่ประวัติศาสตร์ความเป็นมาตามลำดับกาลตั้งแต่ 650 ล้านปี จนถึงสมัยกาลปรากฏ “คน” ผู้สร้างวัฒนธรรมภาคใต้ เมื่อประมาณ 4 หมื่นปีมาแล้ว และสืบสานการสร้างวัฒนธรรมนับเนื่องกันมาจนประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ทำให้เห็นผู้คนและวัฒนธรรมในอดีต ด้านภูมิลักษณะ พบว่า สภาพกายภาพภาคใต้หรือภูมิศาสตร์มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดโครงสร้างทางสังคม และก่อให้เกิดพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและการใช้ภูมิปัญญาในการปรับใช้ทรัพยากรเพื่อสร้างสรรค์วัฒนธรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ด้านรูปลักษณ์ พบว่า ชาวภาคใต้ปัจจุบันไม่มีชาติพันธุ์ที่บริสุทธิ์ กล่าวคือ เป็นผลผลิตของการผสมผสานของชาติพันธุ์ต่าง ๆ แม้จะแตกต่างกันตามประเพณีนิยม แต่มีลักษณะร่วมคือ เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ด้านจิตลักษณ์ ชาวภาคใต้มีจิตลักษณ์ช่วยเกื้อกูลหนุนให้มี

ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการรวมกลุ่มด้วยวิธีที่ไม่ซับซ้อน ใช้ชีวิตเรียบง่าย อิสระระมัดระวัง ต่อการเลือกรับสิ่งใหม่ ใช้พุทธศาสนามาเสริมแตงนีสัย ความคิด ค่านิยม ฯลฯ ในขณะที่ศาสนาอิสลามเคร่งครัดในวินัยและการอยู่ร่วมกัน ภาพของภาคใต้ในแง่ภูมิลักษณะ ภูมิลักษณะ และจิตลักษณะในงานชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้นำมาสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ช่วยให้เห็นภาพการเคลื่อนไหวในแต่ละช่วงเวลา งานชิ้นนี้จึงเป็นรากฐานสำคัญของการมองภาคใต้ได้เป็นอย่างดี งานชิ้นที่สอง คือ เรื่องท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติสมัยรัชกาลที่ 5 และผลกระทบที่มีต่อปัญหาการเมือง การปกครองในปัจจุบันที่ศึกษาเฉพาะกรณีภาคใต้ เป็นงานที่ผู้ศึกษาพยายามตอบว่า มีปัญหาและมีผลกระทบอย่างไรจากการรวมชาติดังกล่าว ผู้วิจัยได้ประมวลศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์จากทั้งเอกสาร จากส่วนกลางและภาคใต้มากมาย ได้ข้อสรุปว่า ก่อนรวมชาติสมัยรัชกาลที่ 5 ดินแดนภาคใต้ยังแตกแยก เป็นเมืองเล็กเมืองน้อย เจ้าเมืองมีอำนาจสิทธิขาดทางการปกครองตามระบบกินเมือง ประชาชนแยกกันอยู่เป็นกลุ่มตามมูลนายที่ตนสังกัด ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ประเทศไทยถูกคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยม จึงมีการปรับประเทศ มีรัฐบาลกลางรวมอำนาจทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และแบบแผนทางวัฒนธรรม ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลัทธิทุนนิยมเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้นายทุน และชนชั้นกลางเข้ามาเป็นกลุ่มการเมือง โดยประนีประนอมกับระบบราชการ ผลที่เกิดกับประชาชนก็คือ ถูกขูดรีดจากระบบภาษีค่าเช่า ตามระบบศักดินาข้าราชการและต้องซื้อสินค้าราคาแพงจากนายทุน การศึกษาครั้งนี้แม้จะเน้นการศึกษาเอกสารเป็นสำคัญ แต่ทำให้ทราบถึงพลวัตของสังคมภาคใต้ ซึ่งถูกผลกระทบมาจนกระทั่งปัจจุบัน งานวิจัยชิ้นนี้จึงตอบปัญหาซึ่งช่วยให้มองเห็นความขัดแย้งและสภาพอันยุ่งเหยิงของภาคใต้มาจนทุกวันนี้

ในส่วนขอบทความ ซึ่งนำเสนอให้เห็นภาพย่อยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภาคใต้ มีผลงานหลายชิ้นที่ศึกษาในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งของภาคใต้ งานเหล่านี้ผู้ศึกษาพยายามเจาะลึกช่วยให้เห็นพัฒนาการในแต่ละพื้นที่เด่นชัด ซึ่งมีประโยชน์ต่อการศึกษาภาพรวมประวัติศาสตร์ภาคใต้ และเป็นบริบทสำคัญของการพัฒนาในเวลาต่อมา กรณีบทความเรื่องพัฒนาการชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา สมคิด ทองสง พิเชฐ แสงทอง และวีระ แสงเพชร (2536) กล่าวถึงหลักฐานเอกสารประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ และโบราณสถาน ซึ่งบ่งบอกถึงอิทธิพลของนครศรีธรรมราช และเมื่ออยู่ภายใต้ปกครองนครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง

ก็ได้ทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอย่างดี มีความเข้มแข็งสามารถสกัดกั้นการขยายตัวของอิสลามได้ และในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เมืองทั้งสามได้หมดยุทธศาสตร์ทางการเมืองและสังคม โดยผนึกแน่นกับราชอาณาจักรไทย ผลงานบทความอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับบทความเรื่องที่กำลังกล่าวมาแล้ว คือ พุทธศาสนาแถบหมู่ทะเลสาบสงขลา (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2523) งานชิ้นนี้นำเสนอเรื่องราวสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยศึกษาการนับถือศาสนา การจัดการปกครองสงฆ์ บทบาทของสถาบันสงฆ์ และความเกี่ยวข้องระหว่างพุทธศาสนากับวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ คติความเชื่อในทางพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอย่างยิ่ง

ยังมีงานศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่ใช้ข้อมูลจากวรรณกรรมภาคใต้ โดยเฉพาะวรรณกรรมยุคเก่าที่บันทึกในหนังสือบุดหรือสมุดข่อย และวรรณกรรมอื่น ๆ ที่พิมพ์เผยแพร่ในชั้นหลัง งานดังกล่าวเป็นงานศึกษาวิจัยในโครงการภูมิปัญญาทักษิณ จากวรรณกรรมและพฤติกรรมโดยรวบรวมอยู่ในชุดวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์ (ชวน เพชรแก้ว. 2547) งานนี้นำเสนอในรูปแบบบทความ โดยประมวลสาระจากการศึกษาวรรณกรรมหลาย ๆ เล่ม ในส่วนของอัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทักษิณ กลุ่มประวัติศาสตร์ พงศาวดาร และตำนาน (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2547) ให้รายละเอียดตำนานหรือหนังสือเพลว่าเป็นหนังสือศักดิ์สิทธิ์เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับบ้านเมือง บุคคลสำคัญ วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และได้กล่าวถึงพงศาวดารซึ่งเน้นที่ผู้นำหรือพระมหากษัตริย์ พระราชกรณียกิจและการเมืองการปกครอง ส่วนบทความงานวิจัยเรื่องอัตลักษณ์และพลวัต วรรณกรรมทักษิณกลุ่มบันทึกเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น (ชัยวุฒิ พิชยะกุล. 2547) ผู้เขียนได้เสนอเนื้อหาสาระจากบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับระบบราชการ เหตุการณ์เกี่ยวกับสงคราม และเหตุการณ์เกี่ยวกับภัยธรรมชาติ

ผลงานบทความจากงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งคือ วรรณกรรมทักษิณกับการจรรโลงอาณาจักรนครศรีธรรมราช (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2547) นำเสนอว่าวรรณกรรมกับอาณาจักรนครศรีธรรมราชหรือตามพรลิงค์ต่างจรรโลงซึ่งกันและกัน มีพุทธศาสนาเป็นปัจจัย หลักฐานดังกล่าวชี้ชัดว่า ผู้ครองอาณาจักรนครศรีธรรมราชยุคเก่าได้ดำเนินกุศโลบาย โดยใช้วิธีและพลังทางศาสนจักรจรรโลงค้ำจุนราชอาณาจักร นับเนื่องกันมาตั้งแต่ยุคตามพรลิงค์ จนได้สมญานามว่า “นครศรีธรรมราช” และสืบต่อมาถึงเมืองสิบสอง

นักซ์ตรจนเมืองนครศรีธรรมราชกลายเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 มาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยที่ใช้วรรณกรรมทางพุทธศาสนาสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนในบริเวณพื้นที่นี้ให้เกิดจิตสำนึกร่วมกันว่าพุทธศาสนาในประเทศอินเดียในลังกาทวีป และในอาณาจักรตามพรลิงค์มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงเป็นอันเดียวกัน

บทความชิ้นสุดท้ายที่ศึกษาจากวรรณกรรม คือ วรรณกรรมที่กษัตริย์กับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2547) ผู้ศึกษาได้นำเสนอโดยเชื่อว่าวรรณกรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมชุมชนต่างก็มีพลังที่เป็นคุณูปการซึ่งกันและกัน กล่าวคือ วรรณกรรมท้องถิ่นทำหน้าที่บันทึกสภาพสังคมหรือเหตุการณ์บางอย่างของชุมชนอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในทางกลับกันผู้รจนาวรรณกรรมท้องถิ่นบางคนได้แรงบันดาลใจจากประวัติศาสตร์โบราณคดีของชุมชนและวัฒนธรรมพื้นบ้านมาแต่ง หรือใช้เป็นอนุภาคของวรรณกรรม นอกจากนี้บทความนี้ยังได้นำเสนอวรรณกรรมบางเรื่องที่ทำหน้าที่เสมือนตำราทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น เรื่อง วรวงศ์คำกาพย์ที่พูดถึงการใช้นาฬิกา เรื่องนางแดงอ่อนคำกาพย์ที่กล่าวถึงช่างคอมอันเป็นช่างขนาดเล็กที่สูญพันธุ์ไปแล้ว เรื่องสุบินคำกาพย์ที่นำเสนอที่เห็นได้ชัดว่า การนำเอาวัฒนธรรมพื้นบ้านมาปรุงแต่งอรรถรสวรรณกรรมนั้นช่วยให้ผู้สนใจวรรณกรรมได้รับคุณค่าอย่างมากภายใต้เฉพาะอย่างยิ่งการมีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และวัฒนธรรมชุมชน

พลังความคิดและภูมิปัญญาในวรรณกรรมท้องถิ่น

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เท่าที่ประมวลได้มีจำนวนทั้งหมด 60 เรื่อง ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมลายลักษณ์ ทั้งที่บันทึกในหนังสือชุด คัดลอกจากหนังสือชุด งานวรรณกรรมที่นำมาจากหนังสือที่ปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่แล้ว และผลงานวรรณกรรมสมัยใหม่

งานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมลายลักษณ์ข้างต้น เริ่มจากการจัดทำวรรณกรรมปฏิบัติศน์ คือ ศึกษาต้นฉบับแต่ละเรื่องแล้วประมวลสารัตถะ รูปแบบ ลักษณะทั่วไปและลักษณะเฉพาะ ต่อจากนั้นได้ศึกษาวรรณกรรมดังกล่าวจากแหล่งอื่นเพิ่มเติม แล้วศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อหาภาพรวมอัตลักษณ์และพลวัตของวรรณกรรมที่กษัตริย์

นำเสนอเป็น “วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์” (ชวน เพชรแก้ว. 2547) มีเนื้อหาจำนวน 46 ปริเฉท ในแต่ละปริเฉทกล่าวถึงอัตลักษณ์และพลวัตของวรรณกรรม ทักษิณในแต่ละด้าน ซึ่งช่วยให้เห็นพัฒนาการของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ตั้งแต่ต้น ยุคศิลาจารึกมาจนถึงปัจจุบัน ต่อจากนั้นนำวรรณกรรมที่ศึกษามาคัดสรรเฉพาะที่โดดเด่น ในด้านเนื้อหาจนเหลือวรรณกรรมจำนวน 84 เรื่องแล้วสังเคราะห์เนื้อเรื่อง ทำให้ได้ วรรณกรรมอีกชุดหนึ่ง คือ “วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร” (ชวน เพชรแก้ว. 2547) ขั้นสุดท้ายได้ดำเนินการสังเคราะห์ทั้งหมด โดยใช้วรรณกรรมปริทัศน์ วรรณกรรม ทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์ และวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร ได้ผลงานวิจัย จากการสังเคราะห์ คือ “วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมพินิจ” (สุวิงค์ พงศ์ไพบูลย์และ ชวน เพชรแก้ว. 2547) ซึ่งมีองค์ความรู้เกี่ยวกับนิยามและขอบข่ายวรรณกรรมทักษิณ อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทักษิณ ภูมิปัญญาวรรณกรรมทักษิณ และคุณค่าของ วรรณกรรมทักษิณ

ด้านวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์ สาระที่กล่าวถึง คือ ความรู้พื้นฐาน วรรณกรรม พบว่า การใช้รูปแบบอักษรไทยพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งบันทึก อยู่ในเอกสารโบราณต่าง ๆ รวมทั้งสมุดไทยหรือหนังสือบุต สำหรับหลักฐานโบราณในภาคใต้ พบว่า เริ่มมีการใช้รูปแบบอักษรปัลลวะ ในพุทธศตวรรษที่ 12 รูปอักษรหลังปัลลวะ ในพุทธศตวรรษที่ 14 รูปอักษรขอมและมอญโบราณ ในพุทธศตวรรษที่ 18 และรูปอักษร ไทยและขอมในพุทธศตวรรษที่ 22 - 24 (ก่องแก้ว วีระประจักษ์. 2547) ด้านการเขียน อักษรในหนังสือหรือสมุดข่อยนิยมสะกดตามเสียงที่ได้ยิน โดยไม่คำนึงว่าใช้พยัญชนะใด เป็นตัวสะกด

ในด้านการสร้างวรรณกรรม ชาวพุทธในภาคใต้ถือว่าสร้างเป็นพุทธบูชา ผู้รจนา วรรณกรรมท้องถิ่นจึงไม่นิยมบอกชื่อของตน สำหรับแหล่งที่มาและพลวัตด้านแนวความคิด เนื้อเรื่อง และบริบทอื่น ๆ (สุวิงค์ พงศ์ไพบูลย์. 2547) ของวรรณกรรม พบว่า มีทั้งที่ผ่องถ่าย มาจากอินเดีย คติพราหมณ์ผสมกับพุทธศาสนานิกายมหายาน คติพุทธศาสนา แนวคิดและ คตินิยมจากราชธานี และที่เกิดขึ้นเองในท้องถิ่น วรรณกรรมภาคใต้นิยมใช้คำประพันธ์ ประเภทกาพย์ สมัยหลังจึงนิยมแต่งเป็นกลอน ใช้คำและสำนวนภาษาถิ่นได้ ส่วนที่เป็น สุนทรียภาพในวรรณกรรมทักษิณจะมีการใช้โวหารหลากหลาย โดยเฉพาะพรรณนาโวหาร

วรรณกรรมทุกชนิดมีกระบวนการกำเนิดของภูมิปัญญา คือ อาศัยวิถีและพลังภูมิปัญญา เดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น คือ ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางกายภาพและจารีตนิยมหรือทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นปัจจัยต้นทุนเชื่อมโยงกับประโยชน์ใช้สอยที่ประชาคมพึงได้ และชี้ความเจริญทางการศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยเสริมได้อย่างสมดุล

ด้านวรรณกรรมทุกชนิด : วรรณกรรมคัดสรร ซึ่งคัดสรรจากต้นฉบับวรรณกรรมทุกชนิด 435 เรื่อง เหลือเพียง 84 เรื่อง แล้วดำเนินการปริวรรต ทำเชิงอรรถและสังเคราะห์ คัดกลุ่มวรรณกรรม โดยคำนึงถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน แต่ละเรื่องเริ่มด้วยการสังเคราะห์มีสาระสำคัญเกี่ยวกับผู้แต่ง ผู้คัดลอก ประวัติและลักษณะวรรณกรรม ลักษณะพิเศษหรือลักษณะเด่นของวรรณกรรม สาระสำคัญของเรื่อง เนื้อหาย่อ ภูมิปัญญา และคุณค่าทางวรรณกรรม ต่อจากนั้นบันทึกเนื้อเรื่องที่ปริวรรตแล้วทั้งหมดเป็นภาษาปัจจุบัน แต่ได้คงรูปศัพท์ที่เป็นศัพท์ท้องถิ่นและทำเชิงอรรถอธิบายศัพท์ไว้

ด้านวรรณกรรมทุกชนิด : วรรณกรรมพินิจ เป็นการสังเคราะห์งานอีกครั้งหนึ่ง ด้วยการใช้อรรถจากวรรณกรรมทุกชนิด : วรรณกรรมปริทัศน์ และวรรณกรรมทุกชนิด : วรรณกรรมคัดสรร จัดเป็นองค์ความรู้ 4 หน่วย คือ นิยามและขอบข่าย อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทุกชนิด ภูมิปัญญาในวรรณกรรมทุกชนิด และคุณค่าวรรณกรรมทุกชนิด (สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และชวน เพชรแก้ว. 2547) โดยได้กล่าวถึงสิ่งสำคัญถึงความ เป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน ซึ่งพินิจจากองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ฉันทลักษณ์ การใช้คำเฉพาะถิ่น รูปแบบการไหว้ครูหรือประณามบท รวมทั้งองค์ประกอบเสริม ได้แก่ ภาพสะท้อนทางกายภาพรวมถึงวิถีคิดแบบชาวบ้าน ในส่วนของอัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทุกชนิด กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการสร้างว่าเป็นไปเพื่อเป็นพุทธานุชาและวิทยาทาน ผู้แต่งเป็นผู้แต่งนิรนามจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งมีการพิมพ์แพร่หลาย ผู้แต่งจึงปรากฏชื่อชัดเจนขึ้น คือ กลุ่มชนชั้นนำ พระสงฆ์ ข้าราชการและกลุ่มปัญญาชน รูปแบบหนังสือนั้นแต่เดิมใช้หนังสือبودหรือสมุดข่อย ส่วนการใช้อักษรในหนังสือบุตม์ทั้งตัวอักษรขอม และอักษรไทย การจารด้วยอักษรขอมมีทั้งใช้ภาษาบาลีและภาษาไทย อักษรไทยมีทั้งแบบอักษรมุขหรืออักษรไทยย่อ คำประพันธ์ส่วนใหญ่แต่งด้วยร้อยกรองโดยเฉพาะกาพย์ เนื้อเรื่องที่น่าสนใจเขียนมาจากหลายแหล่ง คือ ความคิดและคตินิยมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นเอง ที่มาจากฮินดู พุทธศาสนา และที่ได้รับอิทธิพลจากราชธานี

ด้านภูมิปัญญา พบว่า เกิดจากทุนทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และเกิดการหลอมรวมเข้ากับความเปลี่ยนแปลง เกิดเป็นองค์ความรู้หรือเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เป็นทางเลือกปัจจุบัน ภูมิปัญญาใหม่ของชุมชนจึงเป็นวัฒนธรรมชาวบ้านที่ตกผลึกเป็นศาสตร์ชาวบ้าน ซึ่งใช้ประโยชน์อยู่ในชุมชน อย่างไรก็ตามการเกิดของภูมิปัญญาเกี่ยวข้องกับพหุสุตและภูมิปัญญาของผู้แต่งเป็นประการสำคัญด้วย

พลังความคิดและภูมิปัญญาในคติชนวิทยา

งานศึกษาวิจัยทางคติชนวิทยาเกี่ยวกับภาคใต้เท่าที่ประมวลได้มีประมาณ 40 เรื่อง มีทั้งงานวิทยานิพนธ์ งานวิจัยทั่วไป และงานศึกษาค้นคว้าที่เป็นบทความวิชาการ งานดังกล่าวเกือบทั้งหมดมีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม จากเนื้อหาสารงานวิจัยทั้งงานที่เป็นวิทยานิพนธ์และงานวิจัยทั่วไป พบว่า เป็นงานที่กำหนดกรอบเนื้อหาในแต่ละเรื่องไว้ชัดเจนและยึดถือรูปแบบการนำเสนอที่สืบทอดกันมาโดยไม่เปลี่ยนแปลง มีงานเพียงชิ้นเดียวเท่านั้นที่นำเสนอโดยไม่ยึดติดรูปแบบเดิม ๆ คือ งานวิจัยเรื่อง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนาที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส (รัตติยา สาและ. 2540) งานวิจัยนี้ใช้วิธีการนำเสนอความรู้หรือเนื้อหาสาระหลายวิธีด้วยกัน คือ การเก็บรวบรวม การจัดหมวดหมู่ข้อมูล การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ การสรุปความและตีความ และการนำเสนอพลวัตของชุมชน การรวบรวมความรู้จากเอกสารที่มีผู้ศึกษาไว้แต่เดิมเป็นหลัก และใช้วิธีการสัมภาษณ์ความรู้จากวิทยากรเพิ่มเติม ต่อจากนั้นใช้วิธีการจำแนกหรือจัดหมวดหมู่ข้อมูล ลำดับต่อมาจึงวิเคราะห์เนื้อหาและสังเคราะห์ข้อมูล แล้วประมวลเป็นคุณค่า งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานที่ศึกษาระบบการปฏิสัมพันธ์ และการรวมขอมระหว่างผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามกับผู้ทีนับถือศาสนาพุทธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยการตีความจากข้อมูลปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างศาสนิกชนทั้งสองกลุ่มดังกล่าว เป็นการตีความจากปรากฏการณ์ทางสังคมที่ช่วยให้เห็นพลวัตทางสังคมใน 3 จังหวัดภาคใต้ได้เป็นอย่างดี นับเป็นการก้าวพ้นจากการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลมาสู่การตีความอันแสดงถึงการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจน (รัตติยา สาและ : 2544) นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเรื่อง ความเชื่อเกี่ยวกับการแสดงโนราและหนังตะลุง ซึ่งนอกจากจะรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์เกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ทุกแง่มุมแล้ว ยังได้สังเคราะห์

ข้อมูลความเชื่อทั้งหมด โดยชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อดังกล่าวยังคงมีอิทธิพลต่อชาวบ้านอยู่มาก (จำรูญ วงศ์กระจ่าง. 2542) การผลิตกรีซปัดตานิเป็นงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่ศึกษามาจากเอกสารและจากข้อมูลการผลิตอย่างแท้จริงทำให้ได้รายละเอียดเชิงประจักษ์ด้านองค์ประกอบ การจัดการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพเศรษฐกิจ ค่านิยม ความเชื่อ ขั้นตอนการผลิต และผลกระทบจากการผลิต พลวัตดังกล่าว คือ ความยั่งยืนหรือความอยู่รอดของกรีซปัดตานิ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ สมบูรณ์ ธนะสุข และพิชัย แก้วขาว. 2543)

ด้านงานบทความเกี่ยวกับคติชนวิทยามีงานส่วนหนึ่งที่ผู้ศึกษาใช้การศึกษาวิเคราะห์และตีความ ทำให้เห็นความรู้ที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่อย่างชัดเจน เห็นพลวัตทางสังคม เช่น บทความเรื่อง คติความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้านบนฝั่งทะเลตะวันตก (กลิ่น คงเหมือเพชร. 2541) ที่ช่วยให้เห็นวิถีชีวิตที่สัมพันธ์อยู่กับผี ซึ่งสื่อว่าส่งผลให้เกิดการระมัดระวังในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ บทความเรื่อง ฮินดูในวัฒนธรรมชาวภาคใต้ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2542) แสดงถึงการปรับเปลี่ยนความเชื่อตามลัทธิฮินดูของชาวบ้าน เพื่อให้เหมาะกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และบทความเรื่อง บทไหว้ครูในวรรณกรรมทักษิณ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2547) เรื่อง ออกปาน - กินวาน (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2542) และเรื่อง นิทานพื้นบ้าน (พรศักดิ์ พรหมแก้ว. 2542) แสดงถึงพลวัตของพัฒนาการทางคติความเชื่อของชุมชน เป็นวิถีและพลังชุมชน การแสดงถึงความเป็นผู้นำผู้ตาม ความโอ้อวมอารี และการถ่ายทอดคุณค่าทางค่านิยมและสติปัญญาให้แก่ชุมชนและสังคมตามลำดับ

พลังของภูมิปัญญาท้องถิ่น

งานศึกษาด้านนี้ของภาคใต้เท่าที่ประมวลได้ขณะนี้ มีประมาณ 50 เรื่อง งานศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว ผู้ศึกษานำเสนอสาระงานเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งมุ่งเสนอองค์ความรู้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ อีกส่วนหนึ่งมุ่งเสนอวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้วชี้ให้เห็นว่าอะไรคือองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลง สภาพที่เปลี่ยนแปลง และผลของการเปลี่ยนแปลง บทความเรื่องวัฒนธรรมการสร้างวรรณกรรมในภาคใต้ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2547) ซึ่งหมายถึงเฉพาะวรรณกรรมที่เขียนหรือบันทึกลงในสมุดข่อยหรือใบลาน แสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายของการสร้างวรรณกรรมว่า เพื่ออุทิศตนหรืออุทิศสิ่งของเพื่อศาสนาหรือกระทำเป็นพุทธบูชาเอาบุญมิใช่เอาชื่อ ผู้แต่งวรรณกรรม

ส่วนใหญ่จึงเป็นบุคคลนิรนาม นอกจากนี้หนังสือที่สร้างแต่เดิมจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรือหลักธรรมทางศาสนาโดยตรงเพราะผู้สร้างถือว่าได้อานิสงส์มากกว่าวรรณกรรมที่มีเนื้อหาทางโลก ทั้งยังได้เสนอว่าผู้สร้างวรรณกรรมนอกจากเป็นผู้จรรยาแล้วยังหมายรวมถึงผู้จัดการให้มีขึ้น ผู้จาร และผู้คัดลอกอีกด้วย โดยผู้เกี่ยวข้องดังกล่าวต่างเห็นวาทวิทยาทานมีอานิสงส์มากกว่าว่าตฤทาน คตินี้ทำให้การสร้างวรรณกรรมบูชาพระธรรมขยายเนื้อหาสาระจากคตินิยมไปยังคติโลกมากขึ้น

ในส่วนของการจารหรือการเขียนถือคติว่าต้องจารลงในหนังสือบุดหรือสมุดข่อยหรือใบลาน โดยที่ตัวอักษรทุกตัวอยู่ใต้เส้นบรรทัด โดยถือเป็นการจารดินนิยมสืบต่อกันมาว่าเส้นบรรทัดเป็นสัญลักษณ์แทนครุทางอักษรศาสตร์ บทความเรื่องแหล่งที่มาและพลวัตด้านแนวคิด เนื้อเรื่องและบริบทอื่น ๆ ของวรรณกรรมทักษิณ (สุวิงค์ พงศ์ไพบูลย์, 2547) เป็นงานที่รวบรวมองค์ความรู้เดิมมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความ ทำให้มีแง่มุมที่ต่างไปจากเดิม ผู้เขียนสรุปว่าอัตลักษณ์เฉพาะตัวของวรรณกรรมทักษิณนั้นมีการผ่องถ่ายมาจากหลายแหล่งและหลายระลอก แหล่งสำคัญที่มีวิถีและพลังค่อนข้างมาก คือ ที่ผ่องถ่ายมาจากวัฒนธรรมฮินดู รองลงมาคือ แนวคิดและคตินิยมที่มาจากเมืองหลวง และการปรับเปลี่ยนพัฒนาขึ้นภายในท้องถิ่นเอง โดยใช้ประสบการณ์หรือญาณทัศนะของผู้แต่งเป็นแรงบันดาลใจ

พลังความคิดและภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเท่าที่ประมวลได้มีอยู่ 21 เรื่อง มีทั้งที่เป็นวิทยานิพนธ์และบทความทางวิชาการ ผลงานดังกล่าวจัดกลุ่มเนื้อหาได้เป็นกลุ่มการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ช่วยให้เห็นถึงการผลิตของชุมชนและกลุ่มการจัดการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน งานวิจัยที่ว่านกำหนดกรอบเนื้อหาในแต่ละเรื่องไว้อย่างชัดเจน มีรูปแบบการนำเสนอที่แน่นอนตายตัว การนำเสนอความรู้มีหลายวิธีคือการรวบรวมข้อมูลเป็นองค์ความรู้ การจัดจำแนกหมวดหมู่ข้อมูล การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการวินิจฉัยตีความ โดยนำเสนอให้เห็นพลวัตชุมชน งานเกือบทั้งหมดมิได้เน้นที่รวบรวมเอกสารเป็นหลัก แต่ใช้การสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง และการเก็บรวบรวมข้อมูลตามสภาพจริงของพื้นที่ที่ศึกษา งานวิจัยแต่ละเรื่องจึงมีองค์ความรู้ใหม่ที่ลึกซึ้งเฉียบคมแตกต่างกัน

งานกลุ่มแรกที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมซึ่งช่วยให้เห็นถึงการผลิตของชุมชน ได้แก่ ศึกษาการผลิตของชุมชนเชิงเขาบรรทัดในจังหวัดพัทลุง ตั้งแต่การจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช (บันเทิง ศิริมุสิกะ. 2545) มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนดังกล่าวในช่วงเวลา 60 ปีเศษ งานนี้ช่วยให้เห็นภาพการจัดการทรัพยากรของชุมชนแต่เดิมอันเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ แต่การผลิตตามแบบเดิมของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ จากการผลิตเพื่อยังชีพซึ่งเป็นการพึ่งพาตนเองและแลกเปลี่ยนแรงงานมาใช้เครื่องมือและวิธีการผลิตสมัยใหม่เพื่อการค้า ทำให้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน ระบบการช่วยเหลือเกื้อกูล ทำให้ระบบนิเวศซึ่งแต่เดิมมีความหลากหลายมีความอุดมสมบูรณ์น้อยลง และส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างกว้างขวาง งานวิจัยนี้แม้จะวิจัยในพื้นที่เล็ก ๆ แต่ก็สามารถสร้างความรู้ใหม่ สร้างความเข้มแข็งของภูมิปัญญาอย่างเป็นพลวัต ทำให้สามารถเรียนรู้และปรับตัวได้ ในงานวิจัยที่ศึกษากรณีตำบลไม้เรียง : การจัดการแบบพึ่งพาตนเอง (ชวน เพชรแก้ว. 2547) พบว่า ชุมชนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน มีสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การเคลื่อนย้ายและการขยายตัวของกลุ่มชน การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ นโยบายการพัฒนาของรัฐและระบบการตลาด ส่งผลให้ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากแบบยังชีพเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และเปลี่ยนศูนย์กลางวัฒนธรรมเดิมจากวัดเป็นตลาด และสถานีรถไฟ แทนการพึ่งตนเองและการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวชาวบ้านได้ปรับตัวด้วยการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน เพื่อแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยมีผู้ตามธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญ การจัดการที่ว่าอยู่ในท่ามกลางข้อจำกัดและแรงกดดันรอบด้าน แต่ก็สามารถอยู่รอดในสังคมได้ งานวิจัยทั้งสองเรื่องนับเป็นงานที่มีคุณค่ายิ่งต่อการพัฒนาและแก้ปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ชุมชนในช่วงเวลาหนึ่งได้ด้วย

ในงานวิจัยกลุ่มที่สองซึ่งเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม งานชิ้นแรกที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยกรมมีส่วนร่วมของชุมชน (ปาริฉัตร วงศ์พานิช. 2546) พบว่า การดำเนินการดังกล่าว สื่อความหมายที่สอดคล้องกับแนวทางการดำเนินชีวิตของชุมชนที่มีมาแต่เดิม อันเป็นการพึ่งพาธรรมชาติและมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยง

ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยอาศัยความเชื่อต่าง ๆ การมีส่วนร่วมของชุมชนที่ดำเนินไป ทำให้คนในชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ให้กับบุคคลทั้งภายใน และภายนอกชุมชนอันเป็นการพัฒนาจิตสำนึกในแนวทางเดิมที่มนุษย์ยังคงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติกันต่อไปอีก กรณีศึกษาที่จึงเป็นตัวอย่างหรือแนวทางหนึ่งให้แก่ชุมชนอันเป็นการพัฒนาจิตสำนึกในแนวทางเดิมที่มนุษย์ยังคงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติ นับว่าเป็นการค้นพบทางเลือกหนึ่งให้แก่ชุมชน ส่วนเรื่องการจัดการ และผลกระทบจากการจัดการป่าชุมชน “ป่าซับน้ำธารคีรี” (สนธิกาญจน์ วิโสจสงคราม. 2543) ชุมชนดังกล่าวนี้ชาวบ้านและผู้นำชุมชนเป็นผู้วางแผนจัดการ โดยที่กำหนดเขตพื้นที่ในการดำเนินการแล้วนำเอาความเชื่อ จารีต ประเพณี มาสร้างจิตสำนึกเพื่อจัดการป่าชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และจัดสรรประโยชน์แก่ชุมชน นับเป็นบทเรียนที่ดีแก่ชุมชนอื่น

สำหรับการศึกษาค้นคว้าที่เป็นบทความ มีผลงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวในพื้นที่ที่หลากหลาย ล้วนเป็นงานที่ใช้การศึกษาและถ่ายทอดจากประสบการณ์ตรงทั้งสิ้น กล่าวคือ ได้รวบรวมความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน รวมทั้งการไปสัมผัสในพื้นที่แล้ว นำเสนอโดยอาศัยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปตีความให้เห็นถึงอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ของการจัดการทรัพยากรว่าเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของบริบทและผลกระทบกับวิถีชีวิตอย่างไร พร้อมกับการเสนอทางออกไว้ในบางประเด็นที่น่าสนใจ เช่น กรณีของบทความเรื่อง คนอยู่ป่ายังที่พะโต๊ะ (ชวน เพชรแก้ว. 2547) เป็นการนำเสนอเชิงประวัติศาสตร์และกิจกรรมของป่าต้นน้ำ อันเป็นพื้นที่หนึ่งในจังหวัดชุมพรที่ถูกชาวบ้าน และคนในองค์กรของรัฐเข้าไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันอย่างกว้างขวาง แต่ด้วยความบากบั่นของผู้ที่เห็นว่าหากปล่อยให้สภาพเช่นนี้ดำเนินไปจะส่งผลกระทบต่อธรรมชาติ ทำให้เกิดกิจกรรม ร่วมกันคิดร่วมกันทำระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้ กับชุมชนในการสร้างสรรค่อนุรักษ์ป่าชุมชน หรือบทความ เรื่อง ภูเขา และทะเล : วิถีแห่งความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา (วินัย สุกใส. 2538) เป็นการมองในมิติของเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการคมนาคม คือ ยุคก่อนมีทางรถไฟสายใต้ ยุครถไฟ – เรือเมล์ การผลิตเริ่มกระจายตัวเพื่อการค้า มีการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คน และเมื่อถึงยุคสืบล้อจ้าวถนน มีการใช้เทคโนโลยีมากมาย วัฒนธรรมบริโภค

ไหล่ปรุ่นแรง ชุมชนตกอยู่ในสภาพล่มสลาย บทความได้เสนอหนทางความอยู่รอดของชุมชนว่า รัฐต้องกระจายอำนาจลงไปเพื่อชุมชนได้จัดการตนเองและปรับปรุงพื้นฐานให้ดีขึ้น บทความ รวบรวมความรู้ ประสบการณ์และแนวความคิดของชุมชนไม่เรียง (ประยงค์ ธรรงค์ : 2546) ได้เสนอเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่เน้นปรัชญาการเรียนรู้ตลอดชีวิต เชื่อว่าการเรียนรู้ คือ หัวใจของการพัฒนาเสนอแผนแม่บทชุมชนที่เน้นการเรียนรู้ ประมวลความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน เพราะเชื่อว่าสร้างคนและองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง สามารถจัดการทุนและทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนได้

พลังความคิดและภูมิปัญญาจากประวัติบุคคล

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติบุคคลเท่าที่ประมวลได้ขณะนี้ มีจำนวนมาก แต่ที่คัดสรรนำมาสังเคราะห์มีทั้งหมด 19 เรื่อง จำแนกเป็นงานที่เป็นวิทยานิพนธ์ งานวิจัยทั่วไป บทความ และหนังสือ

งานวิทยานิพนธ์ดังกล่าว จัดกลุ่มเนื้อหาเป็นการศึกษาประวัติและผลงานโดยตรง และที่เน้นการศึกษาวิเคราะห์ กลุ่มแรกผลงานวิจัยมีเพียงเรื่องเดียวนำข้อมูลจากโบราณที่เรียกต้นฉบับว่าเพลา ซึ่งเป็นหนังสือบุดหรือสมุดข่อยมาศึกษา ผู้ศึกษาได้ถอดความและวิเคราะห์ พบว่า นางเลือดขาว (ชยวุฒิ พิชยะกุล. 2538) ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญของภาคใต้สมัยอยุธยา มีความศรัทธาในพุทธศาสนาได้สร้างวัดต่าง ๆ มากมาย อีกทั้งยังสร้างเมืองตรง เมืองพัทลุงอีกด้วย เนื่องจากเป็นงานที่ได้มีการสังเคราะห์ตีความอย่างลึกซึ้งแต่ประการใด ผลงานที่ปรากฏจึงเป็นลักษณะภาพนิ่ง ขาดความมีชีวิต เป็นแค่ความรู้ที่มีลักษณะตายตัว จึงมีประโยชน์ในด้านความรู้มากกว่าที่จะใช้เป็นพลังของสังคมได้ แต่ก็ยังเป็นผลงานช่วยให้มีข้อมูลประวัติบุคคลสำคัญในอดีต อันเป็นฐานสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นได้อย่างดี งานวิจัย เรื่อง เพลานางเลือดขาว นับเป็นงานชิ้นแรก ๆ ที่ใช้ระบบการศึกษาวิจัยมาดำเนินการประมวลประวัตินางเลือดขาวอย่างมีระบบ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาต่อมาภายหลัง ในส่วนของงานวิจัยกลุ่มที่สอง ซึ่งศึกษาวิเคราะห์ผลงานเป็นหลักและกล่าวถึงประวัติเป็นส่วนประกอบ เป็นการมองผลงานในแง่มุมใดมุมหนึ่งแล้วสรุปคุณสมบัติที่โดดเด่นจากผลงาน เช่น ผลงานของ สุชาติ รัตนปราการ (สุนา เตชชนิยม. 2543) ช่วยให้เห็นถึงคุณธรรม ความขยันหมั่นเพียร ความใฝ่รู้ ความสุขุมรอบคอบ

ความกล้าหาญ ความเมตตา ความเสียสละ ความเป็นผู้นำ ฯลฯ ผลงานวรรณกรรมของพ่วง บุชวรัตน์ (เกษม ขนบแก้ว. 2532) ช่วยให้เห็นโลกทรรศน์ ของผู้เขียนที่มีต่อมนุษยธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ฯลฯ และบทหนึ่งตะลุงของฉิ้น อรมุต (วชิราภรณ์ ชนะศรี. 2544) ช่วยให้เห็นความมีเหตุผล ความรู้จักตน ความมีศีล ความกตัญญู ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี นับได้ว่า การศึกษาวิจัยแนวนี้ช่วยเสริมให้ประวัติ ซึ่งศึกษาควบคู่ไปด้วยนั้นมีความโดดเด่นเป็นประโยชน์และเห็นภาพเคลื่อนไหวของประวัติและผลงานมากขึ้น

งานวิจัยทั่วไป ซึ่งมีจำนวนไม่กี่เรื่องมีงานสำคัญ คือ เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ ในการบำบัดรักษาโรค ศึกษากรณีจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพรและระนอง (ชวน เพชรแก้ว. 2546) เป็นงานที่มุ่งบันทึกคำบอกเล่าด้วยการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน โดยประมวลความรู้อันทั้งในส่วนเกี่ยวกับประวัติ และผลงานในการรักษาโรค พร้อมทั้งศึกษาปรัวรรตตำรายาพื้นบ้าน จากหนังสือบุดที่หมอใช้เป็นตำราครูควบคู่ไปด้วย ทำให้ทราบถึงประวัติความชำนาญในด้านการรักษาโรค ความเชื่อ ระบบการดูแลรักษา คุณสมบัติของผู้เป็นหมอและการประกอบพิธีกรรม รวมทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับยาที่ใช้รักษาด้วย นับเป็นงานวิจัยชิ้นหนึ่งที่มีประโยชน์ในวงการของหมอพื้นบ้าน โดยเฉพาะในด้านองค์ความรู้และวิถีพลั้ง เพราะเป็นการเรียนรู้ถึงเรื่องดังกล่าว จากการสัมผัสจริง ที่ยังคงใช้ประโยชน์กันอย่างกว้างขวางในชนบท

ในส่วนของงานบทความวิชาการ เป็นงานซึ่งมีผู้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมไว้เป็นจำนวนมาก แต่มีงานศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับบทความวิชาการที่มีความสมบูรณ์ในลักษณะบทความวิชาการจริง ๆ จำนวนน้อย ส่วนใหญ่รวบรวมเป็นประวัติและผลงานสั้น ๆ เป็นลักษณะงานเขียนปกิณกะมากกว่าเป็นบทความ งานบทความวิชาการที่น่าสนใจ ได้แก่ เจ้าแม่ทลิมกอเหนี่ยว (เคี่ยม สังสิทธิเสถียร. 2542) เจ้าพระยานคร (น้อย ณ นคร) (วิเชียร ณ นคร. 2542) พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) (ชวน เพชรแก้ว. 2542) เป็นต้น ลักษณะของการนำเสนองานเป็นการรวบรวมและเรียบเรียงขึ้นจากเอกสารต่าง ๆ มีรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติ เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชีวิตและผลงานที่สำคัญ ผลงานบทความดังกล่าวนับได้ว่าเป็นรากฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องราวของภาคใต้

ในส่วนของหนังสือ ซึ่งเป็นประวัติบุคคล มีผลงานที่น่าสนใจ คือ เพลงบอกชั้นครูคู่มือเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (วิมล คำศรี. 2547) เนื้อหาสาระกล่าวถึง

ปัจจัยสนับสนุนว่ามีหลายประการ อาทิ สถาบันทางศาสนา องค์กรของรัฐ องค์กรเอกชน ฯลฯ หนังสืออีกเล่มหนึ่งที่ได้อบรมรวม ศึกษาประวัติบุคคลไว้ คือ วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์ ในส่วนที่ว่า ด้วยผู้รจนา / นักประวัติศาสตร์ / กวีทักษิณ (ชวน เพชรแก้ว. 2547) งานชิ้นนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษา ผู้รจนา / นักประวัติศาสตร์ / กวีทักษิณ ในยุคก่อนการพิมพ์ และยุคการพิมพ์ ยุคก่อนการพิมพ์ ซึ่งผู้รจนาส่วนมากไม่ปรากฏชัดแจ้ง ผู้ศึกษาใช้วิธีสืบค้นจากข้อมูลมรดกฯ บาง ค้นข้อมูลจากวรรณกรรมบ้าง เนื้อหาสาระในส่วนนี้จึงมีรายละเอียดไม่สมบูรณ์ แต่ก็เป็นรากฐานสำคัญต่อการศึกษาระดับลึก

งานวิจัย บทความ และหนังสือเกี่ยวกับประวัติบุคคลที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งจัดกลุ่มเป็น 2 กลุ่ม คือ มุ่งศึกษาประวัติบุคคลและผลงานโดยตรง และเน้นการวิเคราะห์ ผลงานเป็นประเด็นหลัก โดยกล่าวถึงประวัติเป็นส่วนประกอบ มีบุคคลที่นำมาศึกษาหลากหลาย คือ บุคคลที่โดดเด่นทางศาสนา การเมือง การปกครอง นักการศึกษา นักเขียน นักวัฒนธรรม นักวิชาการ ครูอาจารย์ นักธุรกิจ ฯลฯ งานทั้งสองกลุ่ม เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์บุคคลทั้งผู้เป็นเจ้าของประวัติ และผู้ที่เกี่ยวข้อง ผลงานที่มีน้ำหนักในเชิงวิชาการ คือ งานวิจัยและหนังสือ เพราะเป็นงานศึกษาที่กำหนดกรอบความคิด และวิธีการนำเสนอชัดเจน ส่วนงานประเภทบทความวิชาการยังคงมีน้อย และเนื้อหาสาระไม่หนักแน่น สิ่งที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่งในงานวิจัย บทความ และหนังสือ คือ ยังเป็นงานรวบรวม เรียบเรียงที่ขาดการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความที่ลึกซึ้ง งานดังกล่าวจึงมีประโยชน์ในวงจำกัด เนื่องจากเมื่อศึกษาแล้ว เห็นแค่เพียงปรากฏการณ์หรือข้อความรู้อย่างบางประการที่คับแคบ ซึ่งมีประโยชน์ในการเป็นฐานความรู้สำหรับผู้สนใจศึกษาในโอกาสต่อไป แต่มีประโยชน์ในแง่ความเคลื่อนไหวทางสังคมค่อนข้างน้อย

บทส่งท้าย

จากการสังเคราะห์และประเมินสถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ กรณีพลังความคิดและภูมิปัญญา ซึ่งในประเด็นย่อยตามเนื้อหาสาระที่จำแนก คือ ประวัติศาสตร์ วรรณกรรมท้องถิ่น คติชนวิทยา ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม และประวัติบุคคล มีภาพรวมด้านเนื้อหาและวิธีวิทยา คือ จากการสำรวจเอกสารเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ และหนังสือเกี่ยวกับวัฒนธรรมภาคใต้จาก

แหล่งความรู้ต่าง ๆ พบว่า กลุ่มเนื้อหาด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา ซึ่งเป็นงานที่ผลิตขึ้นในช่วงเวลา 10 ปี ที่ผ่านมา ได้คัดสรรผลงานมาศึกษาจำนวน เกือบ 300 เรื่อง ในจำนวนนี้มีงานที่เป็นบทความวิชาการมากที่สุด รองลงมาคือวิทยานิพนธ์ และงานวิจัย ส่วนหนังสือมีจำนวนน้อยที่สุด ในส่วนของเนื้อหางานศึกษาด้านประวัติศาสตร์มีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ วรรณกรรมท้องถิ่น คติชนวิทยา ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและประวัติบุคคลตามลำดับ

เนื้อหาสาระของงานศึกษาวิจัยด้านประวัติศาสตร์ครอบคลุมเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและชุมชนโบราณ วัดและวัง ประวัติศาสตร์จังหวัด การเจาะลึกเรื่องราวในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง บุคคลสำคัญ ภาพรวมของภาคใต้ และประวัติศาสตร์จังหวัด การเจาะลึกเรื่องราวในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง บุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณสถานที่สำคัญภาพรวมของภาคใต้ และประวัติศาสตร์จากวรรณกรรม ในด้านวิธีวิทยา งานในกลุ่มนี้ยังคงจำกัดอยู่กับการอธิบายเชิงบรรยายปรากฏการณ์ด้วยการใช้ วิธีการศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์และพบว่างานบทความที่เสนอข้อคิด การตีความ รวมถึงวิพากษ์วิจารณ์ควบคู่ไปด้วยเป็นงานที่ทรงคุณค่า มีความเฉียบคมด้านเนื้อหาเพราะได้ช่วยให้แลเห็นความคิดที่ผูกโยงวิถีและพลังของงานด้านนี้ดีกว่าการนำเสนอให้เห็นเพียงปรากฏการณ์เท่านั้น

ส่วนงานศึกษากลุ่มวรรณกรรมท้องถิ่นมักจะเป็นงานวิจัยทั่วไปเป็นส่วนใหญ่ ใช้วิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และบางส่วนเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคล โดยได้ศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อหาภาพรวมอัตลักษณ์และพลวัตของวรรณกรรมทุกชนิดโดยเสนอเป็น “วรรณกรรมทุกชนิด : วรรณกรรมปริทัศน์” ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานวรรณกรรม สุนทรียภาพ ประเภทวรรณกรรม อัตลักษณ์และภูมิปัญญาในวรรณกรรม จากนั้นสังเคราะห์เป็น “วรรณกรรมทุกชนิด : วรรณกรรมคัดสรร” มีสาระสำคัญเกี่ยวกับผู้แต่งผู้คัดลอก ประวัติและลักษณะวรรณกรรม ลักษณะเด่นของวรรณกรรม สาระสำคัญของเรื่อง เนื้อเรื่องภูมิปัญญาและคุณค่าของวรรณกรรม ส่วน “วรรณกรรมทุกชนิด : วรรณกรรมพินิจ” เป็นการสังเคราะห์ด้วยการใช้ข้อมูลจาก “วรรณกรรมทุกชนิด : วรรณกรรมปริทัศน์” และ “วรรณกรรมทุกชนิด : วรรณกรรมคัดสรร” องค์ความรู้ที่ได้คือ นิยามและขอบข่ายวรรณกรรมทุกชนิด อัตลักษณ์และพลวัต

ภูมิปัญญาและคุณค่าวรรณกรรมทักษิณ จากการศึกษาวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่น ทั้ง 3 โครงการ นับได้ว่าเป็นการประมวลองค์ความรู้ที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่เคยมีมา เนื้อหาสาระของวรรณกรรมซึ่งครอบคลุมกว้างขวางได้ให้ภาพรวมความเป็นวรรณกรรมภาคใต้ที่เด่นชัด

งานศึกษากลุ่มคติชนวิทยาเป็นวิทยานิพนธ์ งานวิจัยทั่วไป และงานบทความวิชาการ มีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม วิถีการผลิตของชุมชนนิทาน ชื่อบ้านนามเมือง และโลกทรรศน์ ลักษณะของงานยังคงจำกัดอยู่กับการรวบรวมความรู้ การจัดหมวดหมู่ข้อมูลความรู้ และการวิเคราะห์ ส่วนการสังเคราะห์ข้อมูล สรุป และตีความ รวมทั้งการนำเสนอให้เห็นพลวัตของชุมชนยังมีค่อนข้างน้อย

งานศึกษากลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นงานประเภทบทความ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยทั่วไป และหนังสือ บทความมีจำนวนมากที่สุด และงานหนังสือมีน้อยที่สุด บทความเป็นงานศึกษารวบรวมความรู้ที่หลากหลาย วิเคราะห์ ตีความ วิพากษ์วิจารณ์ และสรุปความไว้อย่างน่าสนใจ บทความทางวรรณกรรมที่ศึกษามีแง่มุมตั้งแต่สิ่งที่สำแดงถึงความเป็นท้องถิ่นของวรรณกรรมทักษิณ วัฒนธรรมการสร้างวรรณกรรม ภาษาและกวีโวหาร วัฒนธรรมการใช้สัญลักษณ์ ผู้รจนา และอัตลักษณ์และพลวัตของวรรณกรรม นับเป็นความรู้ชุดใหม่ของวรรณกรรมทักษิณ ที่ขยายความรู้เดิม และแสดงให้เห็นพลวัตหรือวิถีและพลังในแง่มุมต่าง ๆ ของสังคมอันเป็นรากฐานมาจนถึงปัจจุบันอีกด้วย ในส่วนของงานวิทยานิพนธ์และงานวิจัยทั่วไป ซึ่งมีสาระหลากหลาย เกี่ยวกับการบำบัดโรคของหมอพื้นบ้าน อาหารพื้นบ้าน งานหัตถกรรม ประเพณีและผลงานบุคคล การแสดงพื้นบ้าน และภูมิปัญญาในการจัดการเครือข่ายระบบความสัมพันธ์และการพึ่งพา งานเกือบทุกเรื่องเป็นการศึกษารวบรวมความรู้จากเอกสารที่มีผู้รวบรวมศึกษาไว้แต่เดิม การสัมภาษณ์ผู้รู้เพิ่มเติม และการใช้ประสบการณ์ที่ตนเองคลุกคลีอยู่มาสรุปเป็นองค์ความรู้ แต่ก็กระทำได้เพียงการรวบรวม จำแนกเนื้อหาและวิเคราะห์คุณค่า ส่วนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้เห็นพลวัตหรือการขับเคลื่อนของสังคมยังไม่โดดเด่น อย่างไรก็ตามงานในกลุ่มนี้ บางเรื่องเป็นการถอดความรู้หรือภูมิปัญญาที่กำลังสูญหายไปฟื้นฟูใหม่ อาทิ ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการรักษาโรค ซึ่งศึกษาจากหนังสือชุดโบราณ และการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่กำลังสูญหายได้รับความสนใจ และผู้สนใจใช้เป็นฐานความรู้ ความคิดในการศึกษาค้นคว้าได้

งานกลุ่มการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีทั้งผลงานที่เป็นวิทยานิพนธ์และงานค้นคว้าที่เป็นบทความวิชาการพอ ๆ กัน งานวิทยานิพนธ์จำแนกเป็น 2 กลุ่ม คือ สารระการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ช่วยให้เห็นภาพการผลิตของชุมชน และการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ส่วนงานบทความที่ผู้เขียนใช้ในการศึกษาถ่ายทอดให้เห็นอดีตและปัจจุบันว่าดำเนินการไปตามการเปลี่ยนแปลงของบริษัท ซึ่งส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนอย่างกว้างขวาง และได้เสนอทางออกในอนาคตว่า หากใช้การจัดการที่ดีก็สามารถนำความสุขสงบกลับคืนมายังชุมชนได้ งานในภาพรวมของวิธีการศึกษาที่เป็นวิทยานิพนธ์และบทความเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นงานที่แสดงถึงการหาทางออกให้แก่ชุมชนในหลายลู่ทาง รวมถึงวิธีคิดที่มองบริษัทเป็นฐาน ผลงานดังกล่าวนอกจากจะเป็นองค์ความรู้แล้ว การศึกษาวิเคราะห์และการตีความได้ให้แนวทางอันเป็นประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในเชิงพัฒนาในอนาคตได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

งานกลุ่มศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติบุคคล เป็นงานวิทยานิพนธ์ งานวิจัยทั่วไปบทความและหนังสือ ลักษณะงานเป็นการรวบรวมเอกสารและการสัมภาษณ์บุคคลแล้วนำมาเรียบเรียงด้วยวิธีการบรรยายปรากฏการณ์เป็นหลัก มิได้มีการตีความอย่างลึกซึ้งแต่อย่างใด ผลงานจึงปรากฏเป็นภาพนิ่ง ขาดความชัดเจนเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเจ้าของประวัติ จึงมีประโยชน์ในด้านความรู้ที่เป็นแนวทางมากกว่าจะเป็นพลังทางสังคม แต่ก็ยังเป็นผลงานวิจัยและศึกษาบุคคลในหลากหลายอาชีพ ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของท้องถิ่นในระดับหนึ่ง

ในส่วนข้อเด่นและข้อด้อยของการวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา เห็นได้ชัดว่า แม้ผลงานได้สะท้อนองค์ความรู้หลายชุด แต่การนำเสนอจำกัดอยู่ภายใต้การอธิบายปรากฏการณ์ที่ให้คุณค่าความดีงามในอดีตเป็นแนวทาง โดยมองไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งเท่านั้น มักขาดโจทย์หรือคำถามที่ช่วยให้แลเห็น “คน” แลเห็น “ระบบ” แลเห็น “บทบาท” แลแลเห็น “พลัง” ไม่มุ่งไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ใหม่และทฤษฎีใหม่ ที่ใช้เป็นเครื่องมือเป็นตัวชี้วัดคุณภาพของผลงาน การนำปัญหาการศึกษา ยังคงจำกัดอยู่กับการมองในวงแคบ ๆ แบบเดิม ๆ แม้จะสะท้อนมิติวัฒนธรรมที่หลากหลายก็จริง แต่องค์ความรู้ที่ได้ยังขาดความชัดเจน ผลงานมักมีการวิเคราะห์ภายใต้กรอบคิด

ที่จำกัด ขาดความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม เป็นงานที่ให้ความสำคัญกับโครงการที่ขาดการเชื่อมร้อยกับชุมชนผู้กระทำการอย่างแท้จริง รวมทั้งขาดการมอบบทบาทการจัดการ และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลงานการศึกษาเกี่ยวกับพลังความคิดและภูมิปัญญามักเป็นเชิงอุดมการณ์มากกว่าความหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา งานวิจัยที่สร้างสำนึกอันเกิดจากการเรียนรู้และทบทวนอดีตเพื่อใช้เป็นแนวทางการมองอนาคต และการให้ความสำคัญกับชุมชนผ่านการสร้างความหมายของท้องถิ่นยังมีน้อย แต่อย่างไรก็ตามมีผลงานที่ชุมชนได้ทบทวนถึงเรื่องราวของตัวเองอย่างหลากหลาย ผลงานเชิงภูมิปัญญาหลายชิ้นเสนอภาพการประสบความสำเร็จ การใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการพัฒนา แต่เป็นคำตอบเบ็ดเสร็จในตัวเองขาดความเชื่อมโยงกับสังคมภายนอก และมีผลงานศึกษาการรื้อฟื้นอัตลักษณ์วัฒนธรรมชุมชน เพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยว ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านบวกและด้านลบต่อชุมชน

ในส่วนผลต่อการพัฒนางานวิจัยนั้น จากการศึกษาวิเคราะห์และประเมินสถานภาพองค์ความรู้ การวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา ช่วยให้เห็นอย่างชัดเจนว่า งานวิจัยทางวัฒนธรรมในภาคใต้อยู่ด้วยทั้งปริมาณและคุณภาพ แม้หากมองในแง่ความสนใจและการสร้างงานที่เกี่ยวกับงานวัฒนธรรมของนักวิชาการและผู้รู้ในภาคใต้ พบว่า มีอยู่ไม่น้อยกว่าภาคอื่น ๆ หรือลำหน้าภาคอื่นก็มี แต่งานส่วนใหญ่เป็นลักษณะการรวบรวมเชิงประวัติ รูปแบบ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม งานที่ผ่านมาจึงส่งผลกระทบต่อพัฒนางานวิจัยที่ใช้เป็นส่วนหนึ่งของกลไกเพื่อสนับสนุนกระบวนการสร้างความรู้ นักวิจัย และระบบการวิจัยเพื่อยกระดับขีดความรู้ความสามารถของสังคมและชุมชนท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ในวงจำกัด นอกจากนี้ นักวิชาการซึ่งวิจัยเรื่องราวของภาคใต้ในช่วงที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวิชาภาษาไทย ซึ่งสอนวิชาคติชนวิทยาและวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งคุ้นเคยกับต้นแบบที่เป็นงานประเภทรวบรวมเนื้อหา งานค้นคว้าทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่จึงยังคงย่ำอยู่กับที่มากกว่าจะก้าวไปข้างหน้า อีกทั้งหากพิจารณาจากผลงานที่นำมาศึกษา พบว่า นักวิชาการทางวัฒนธรรมของภาคใต้บางส่วนยังขาดความรู้ด้านทฤษฎี ความเป็นไทยด้านวิถีคิด ทำให้ผลงานศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรมในช่วง 10 ปีเศษที่ผ่านมาคงที่จะมีคุณภาพถึงระดับที่เป็นแนวทางหรือแบบอย่างได้ แม้จะมีบ้างก็ไม่มากนัก ที่สำคัญคือผลงานวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ซึ่งเน้น

ด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา แม้จะมีผู้ศึกษาวิจัยไว้เป็นจำนวนมากและเนื้อหาหลากหลาย แต่ยังขาดบริบทการมองคนเกี่ยวกับเรื่องพื้นที่และเวลา ทำให้งานศึกษาด้านนี้มองเห็นไม่ชัดว่า อะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ผลงานจึงแสดงให้เห็นแค่ปรากฏการณ์ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างกว้าง ๆ มากกว่าที่จะเข้าใจและนำเสนอต่อยอดการศึกษา เพื่อแก้ปัญหาให้ตรงจุดได้

จากที่กล่าวมาข้างต้น นักวิชาการวัฒนธรรมที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมภาคใต้ น่าจะต้องมีความรอบรู้เกี่ยวกับวิถีวิทยาที่ใช้ในการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ให้สามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างเพียงพอ นอกจากนี้ การศึกษาทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มีความเชื่อว่า มนุษย์ได้สร้างความหมายต่าง ๆ ขึ้นมาจากความสัมพันธ์กับผู้อื่น ดังนั้นปรากฏการณ์ทางสังคมหรือข้อเท็จจริงทางสังคม จึงถูกตีความและให้ความหมายโดยใช้บริบททางสังคมนั้น ข้อสรุปหรือตีความเพื่อความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมน่าจะต้องสนใจศึกษาโดยใช้วิถีวิทยาของทฤษฎีฐานราก ด้วยการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างมีระบบ การศึกษาวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้น่าจะใช้วิธีการนี้ให้มากขึ้น อนึ่งการประเมินและสังเคราะห์ครั้งนี้ พบว่า มีเนื้อหาด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาครอบคลุมความรู้หลายด้าน คือ ประวัติศาสตร์ วรรณกรรมท้องถิ่น คติชนวิทยา ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และประวัติบุคคลสำคัญ งานที่ว่่านี้ยังมีข้อมูลครอบคลุมค่อนข้างน้อยเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย จึงน่าจะต้องนำงานดังกล่าวนี้มาประเมินสังเคราะห์ให้มากขึ้น เพื่อภาพของการประเมินจะได้หลากหลายครอบคลุมถึงความเป็นภาคใต้อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพลังความคิดและภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมท้องถิ่นครั้งนี้เป็นผลงานที่น่าจะดีที่สุดของผลงานที่ผ่านมาอันแสดงถึงวิสัยคิดที่เป็นไทและวิถีวิทยาในการวิจัย และน่าจะเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านอื่น ๆ อีกหลายกรณี

เอกสารอ้างอิง

กลิ่น คงเหมือนเพชร. (2547). เขาคราม.... บนเส้นทางกำค้นหาตนเอง. รายงานผลการศึกษาวัฒกรรมสร้างสุขภาพภาคใต้. กรุงเทพฯ : สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ.

- กลิ่น คงเหมือนเพชร. (2547). อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทักษิณประเภทหนังสือห่วง และฤกษ์ยาม ใน ขวน เพชรแก้ว **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. (2544). ทศนะเสรี : การกำเนิดมนุษยนิยมในพุทธศาสนาไทยภาคใต้. **วารสาร ทักษิณคดี**, สถาบันทักษิณคดีศึกษา 6 (1), 116 - 122.
- _____. (2541). คติความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้านบนฝั่งทะเลตะวันตก **วารสาร ทักษิณคดี**, 5 (1), 42 - 51.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (2547). พัฒนาการเขียนอักษรในหนังสือสมุดไทยและหนังสือбуд ใน ขวน เพชรแก้ว (หัวหน้าโครงการภูมิปัญญาทักษิณจากรวมทศวรรษที่ถ่องถิ่น) **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เกษม ขนบแก้ว. (2532). **วิเคราะห์วรรณกรรมหนังสือของนายพ่วง บุขรารัตน์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- เคี่ยม สันติเสถียร. (2542). หลิมกอเหนี่ยว. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้** (เล่ม 17). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- จำรูญ วงศ์กระจ่าง. (2542). **การศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับการแสดงหนังตะลุงในจังหวัด สงขลา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- จิตตนา หนูณะ. (2542). กรุงเทพฯ. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้** (เล่ม 1). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ขวน เพชรแก้ว. (2549). **การศึกษาและพัฒนางานวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ระหว่างปี พ.ศ. 2520 – 2549**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- _____. (2547). **คนอยู่อย่างทีะโต๊ะ” นวัตกรรมสร้างสุขภาพภาคใต้**. กรุงเทพฯ : สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ.
- _____. (2547). **ชุมชนไม้เรียง : การจัดการแบบพึ่งตนเอง” นวัตกรรมการสร้างสุขภาพจากชุมชน**. นนทบุรี : สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส).
- _____. (2547). **นิราศขึ้น**. ใน **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.

- ชวน เพชรแก้ว. (2547). ผู้รจนา / นักประพันธ์ / กวีนิพนธ์. ใน ชวน เพชรแก้ว. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. (2547). **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์**. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- _____. (2547). **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร เล่ม 1 - 13**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2547). ผู้รจนา / นักประพันธ์ / กวีนิพนธ์. ใน ชวน เพชรแก้ว. **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. (2546). **ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ในการรักษาบำบัดโรค ศึกษากรณีจังหวัดสุราษฎร์ธานี**. (รายงานการวิจัย). ม.ป.ท. : โครงการพอส สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ.
- _____. (2546). **ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ในการรักษาบำบัดโรค ศึกษากรณีจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนอง**. (รายงานการวิจัย). ม.ป.ท. : โครงการพอส สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ.
- _____. (2542). พระธรรมโกศาจารย์. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้** (เล่ม 10). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ชวน เพชรแก้ว และพิทยา บุขรรัตน์. (2548). **บรรณนิทัศน์งานศึกษาวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ : กรณีพลังความคิดและภูมิปัญญา**. นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครศรีธรรมราช.
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. (2547). **อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมเฉพาะกิจ**. ใน ชวน เพชรแก้ว. **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. (2547). **อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทักษิณกลุ่มบันเทิงเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น**. ใน ชวน เพชรแก้ว. **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. (2547). **อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมประเภทประวัติบุคคล สัตว์ และสถานที่**. ใน ชวน เพชรแก้ว. **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- ชัยวุฒิ พิชยะกุล. (2538). การศึกษาเพลานางเลือดขาว ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอ
เขายายฮัน จังหวัดพัทลุง. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- บันเทิง ศิริมุสิกะ. (2545). ศึกษาการผลิตของชุมชนเชิงเขาบรรทัดในจังหวัดพัทลุง
ตั้งแต่การจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชจนถึงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ (พ.ศ. 2439 - 2503). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
(ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ประยงค์ ธรรงค์. (2546). ภูมิปัญญา ประสพการณ์ และแนวคิด ของชุมชนไม้เรียง.
กรุงเทพฯ : เจริญวิทยาการพิมพ์.
- ปาริฉัตร วงศ์พาณิชย์. (2546). การจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิง
นิเวศน์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบล
ตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- พรศักดิ์ พรหมแก้ว. (2542). วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้
(เล่ม 8). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- _____ (2540). การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนาที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลาและ
นราธิวาส. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- รัตติยา สาและ. (2544). การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนาที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา และ
นราธิวาส. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- วชิราภรณ์ ชนะศรี. (2544). วิเคราะห์จริยธรรมที่ปรากฏในบทหนังสือของหนังสือ ออมต.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- วิเชียร ณ นคร. (2542). “เจ้าพระยานคร” (น้อย ณ นคร) สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้
เล่ม 8. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- วินัย สุกใส. (2538). ภูเขา พุงราบและทะเล : วิถีแห่งความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลง
ของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา. วารสารทักษิณคดี, 4 (2), 102 – 123.
- วิมล คำศรี. (2547). เพลงบอกชั้นครู คู่มือเมืองนครศรีธรรมราช. นครศรีธรรมราช : สำนัก
ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- สงบ ส่งเมือง. (2525). ท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติสมัยรัชกาลที่ 5 และผลกระทบ
ที่มีต่อปัญหาการเมืองการปกครองปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีภาคใต้.
สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

- สนธิกาญจน์ วิโสจสงคราม. (2543). การจัดการและผลกระทบจากการจัดการป่าชุมชน”ป่าซบน้ำ ธารคีรี” ของชาวบ้านตำบลตันหยงมูหลง ตำบลธารคีรี อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สมคิด ทองสง, พิเชษฐ แสงทอง และวีระ แสงเพชร. (2546). ประวัติศาสตร์ชุมชนบริเวณป่าพुरुควนเค็ง ในเขตรอยต่อจังหวัดพัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์. (2538). พุทธศาสนาแถบลุ่มแม่น้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออก สมัยกรุงศรีอยุธยา. สงขลา : มงคลการพิมพ์.
- สุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์. (2542). ยากกลางบ้าน. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ (เล่ม 13). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์. (2542). การทำนาในภาคใต้. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ (เล่ม 7). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- _____. (2542). ออกปาก – กินวาน ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ (เล่ม 18). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- _____. (2542). ฮินดู : ในวัฒนธรรมชาวภาคใต้” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ (เล่ม 18). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์. (2547). กระบวนการกำเนิดและพลวัตของภูมิปัญญาในวรรณกรรมทักษิณ. ในชวน เพชรแก้ว. วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. (2547). ปรรามภพของผู้สร้างวรรณกรรมทักษิณ. ในชวน เพชรแก้ว. วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. (2547). วัฒนธรรมการใช้สัญลักษณ์ในวรรณกรรมทักษิณ. ในชวน เพชรแก้ว. วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- สุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์. (2547). วัฒนธรรมการสร้างวรรณกรรมในภาคใต้. ใน ชวน เพชรแก้ว.
วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. (2547). สิ่งสำแดงถึงความเป็นท้องถิ่นของวรรณกรรมทักษิณ. ใน ชวน เพชรแก้ว.
วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. (2547). แหล่งที่มาและพลวัตด้านความคิดเนื้อเรื่อง และบริบท อื่น ๆ ของ
วรรณกรรมทักษิณ. ใน ชวน เพชรแก้ว. วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. (2547). อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมกลุ่มปรัชญา ศาสนา. ใน ชวน เพชรแก้ว.
วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- _____. (2547). อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทักษิณกลุ่มประวัติศาสตร์พงศาวดาร
และตำนาน. ใน ชวน เพชรแก้ว. วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์ สมบูรณ์ ธนะสุข และพิชัย แก้วขาว. (2543). กะเทาะสนิมกริช แลวิถี
ชาวใต้ตอนล่าง. (รายงานการวิจัย). ม.ป.ท. : โครงการเมธีวิจัยอาวุโส ในโครงการ
โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้ และการพัฒนา สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.).
- สุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์ และชวน เพชรแก้ว. (2547). วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมพินิจ.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุมนา เตชะนิยม. (2543). ศึกษาคุณธรรมจากชีวประวัติและผลงานของสุชาติ รัตนปราการ.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- อมรา ศรีสุชาติ. (2544). สายรากภาคใต้ : ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ จิตลักษณะ งานวิจัยตาม
โครงการเมธีวิจัยอาวุโส ในโครงการโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้
และการพัฒนา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).